

DOI: 10.11649/abs.2014.004

Joanna Joachimiak-Prażanowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Bydgoszcz

jop@autograf.pl

Osobliwe analityzmy słownikowe i frazeologizmy w polskojęzycznej wileńskiej prasie międzywojennej. (Na materiale „Kuriera Wileńskiego”)

Polacy zamieszkujący Wilno i Wileńszczyznę na przestrzeni wieków doświadczyli kilku gwałtownych przemian społeczno-politycznych. Odcisnęły one piętno na używanym tam północno-wschodnim wariantcie języka polskiego, silnie go modyfikując.

Już w dobie zaborów na terenach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego z ośrodkiem w Wilnie miała miejsce wzmożona fala wpływów rosyjskich na polszczyznę, która szczególnie nasiliła się w drugiej połowie XIX w.

Po stłumionym powstaniu styczniowym (1863 r.) większość powstańców została uwięziona i zesłana na wiele lat na Syberię. Polskość tępiona była na każdym kroku. Za rozmowę prowadzoną w języku polskim groziło wydalenie ze szkoły. Władze carskie wprowadziły zakaz używania języka polskiego w miejscach publicznych. Miały miejsce liczne konfiskaty majątków i prześladowania. Jak pisze Michał Pawlikowski:

W tym okresie niewoli najgodniejszą podziwu była postawa prostego ludu wileńskiego i ludu ziemi wileńskiej. [...] Lud ten zachował bez uszczerbku kapitał najpewniejszy, skarb nieoceniony: język [...]. Zachował też bez uszczerbku wiarę ojców i obyczaj polski. Skarby te lud wileński przechowywał z niezwykłym pietyzmem, może właśnie dlatego, że były nieustannie zagrożone. Stąd też patriotyzm ludu wileńskiego był żarliwy [...] był pod tym względem większy od patriotyzmu tych dzielnic, gdzie język, wiara i obyczaje polskie mniej były prześladowane (Pawlikowski, 1946, s. 12).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2014.

Publisher: Institute of Slavic Studies PAS & The Slavic Foundation
[Wydawca: Instytut Sławistyki PAN & Fundacja Sławistyczna]

W 1905 r. wybuchła rewolucja lutowa w Rosji. Chociaż zaliczyć ją trzeba do nieudanych, po ponad stu latach ucisku carskiego i represji, przyniosła Polakom zamieszkującym Wileńszczyznę i jej stolicę osłabienie jarzma moskiewskiego. Niestety, na krótko, gdyż w 1914 r. rozpoczęła się I wojna światowa, która ponownie, niemal całkowicie zniszczyła spuściznę kulturową Wilna.

Korzystne zmiany dla ludności polskiej na terenach dawnych Kresów północno-wschodnich nastąpiły dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. W tym okresie, kiedy Wileńszczyzna stanowiła już integralną część państwa polskiego (1922 r.)¹, w Wilnie szybko rozwijało się życie kulturalne. Oprócz ośrodka teatralnego, w którym działał Juliusz Osterwa ze swą „Redutą” i licznym gronem aktorów, szczególnie silny był Związek Zawodowy Literatów z jego prezesem prof. Stanisławem Pigoniem. Prężnie funkcjonowały wydawnictwa i prasa polska, której przewodził Stanisław Mackiewicz-Cat, redaktor „Słowa”, czołowego dziennika wileńskiego². Ważną rolę w rozwoju stolicy odgrywało środowisko uniwersyteckie wraz z reaktywowanym w 1919 r. Uniwersytetem im. Stefana Batorego. Zdaniem Leszka Zasztowta: „W literaturze polskiej Uniwersytet Wileński przedstawiany jest jako świątynia nauki i nauczania, zaś jego kulturotwórcze oddziaływanie na terenach litewsko-ruskich, a nawet szerzej – na pozostałych ziemiach Rzeczypospolitej – bywa wysoko oceniane” (Zasztowt, 1997, s. 48).

Potwierdzone wyżej fakty prześladowania polskości i polszczyzny, silna rusyfikacja w dobie zaborów oraz odradzające się państwo polskie w latach 1918–1939 wraz z oczyszczającym się z obcych naleciałości językiem ojczystym – wszystko to miało wpływ na jakość miejscowego języka polskiego.

W niniejszym artykule chciałabym podzielić się spostrzeżeniami, jakie nasunęły mi się podczas badań nad polszczyzną wileńską dwudziestolecia międzywojennego³. Skupiam się tu wyłącznie na wielowyrzowych osobliwościach leksykalnych. Do analizy językoznawczej wybrałam „Kurier Wileński” (dalej: KW), który wydawany był codziennie z wyjątkiem dni poświęconych niemal przez cały okres międzywojenny.

Specyficzne fakty językowe wyekscerpowane z KW z lat 1924–1939 przedstawiłam w postaci swego rodzaju słowniczków. Wyodrębniłam w nich analizy słownikowe i frazeologizmy. Osobno – jako aneks – dołączyłam słowniczek zawierający cytaty.

¹ Por. także: Łossowski, 1991, 1992; Kijuc, 1992.

² Zob. szerzej na ten temat: Kosman, 1992.

³ O historii i stanie obecnym polszczyzny północnokresowej traktują wartościowe opracowania (zob. m.in.: Kurzowa, 1993; Mędelka, 1993, 2000, 2004; Masojć, 2001; Karaś, 2002; Zielińska, 2002). Dotkliwie brakuje jeszcze prac poświęconych wileńskiemu wariantowi języka polskiego w dwudziestoleciu międzywojennym (por. m.in. dwie monografie z tego okresu: Turska, 1930 i Szwed, 1931 oraz artykuły: Nitsch, 1925, ss. 25–32; Sykulski, 1935/1936, ss. 9–11). Niedawno ukazało się obszernie opracowanie traktujące o polszczyźnie w badanym okresie, dotyczy ono jednak stanu języka polskiego na Białorusi Radzieckiej (zob. Grek-Pabisowa, Ostrówka, & Biesiadowska-Magdziarz, 2008).

Analizy słownikowe

Zgromadziłam tu wieloelementowe jednostki leksykalne. Są to dwuwyrazowe lub (rzadziej) więcejwyrazowe nazwy pospolite stosowane na oznaczenie zjawiska, procesu, czynności itd., w miejsce lub obok istniejącej w języku nazwy jednowyrazowej⁴.

Analizy słownikowe w polszczyźnie północnokresowej są jeszcze bardzo słabo opisane⁵, także słowniki uwzględniają je zazwyczaj w niewielkim stopniu. Zatem, ze względu na dotkliwy brak materiału porównawczego, zawartość poszczególnych artykułów hasłowych jest dość skromna⁶. Niniejszy opis sprowadza się w zasadzie do rejestracji wyekscerpowanego wyrażenia i wskazania jego źródła.

Osobliwe analizy⁷ podaję w porządku alfabetycznym. Wyrazem hasłowym jest pierwszy samodzielny składnik danej całości będący rzeczownikiem, czasownikiem lub przymiotnikiem (np. w *krótkości* omawiam pod hasłem *krótkość*).

Do tej grupy zaliczyłam następujące jednostki:

baczyć: nie bacząc na (co) ‘mimo (czego): *Publiczność rekrutowała się [...] z włościan, którzy nie bacząc na gorący czas żniwa, stawili się dość licznie – 25/170/4⁸; [...] liczba bezrobotnych, nie bacząc na okres robót sezonowych, wzrosła [...] – 25/230/2 oraz 24/123/4, 24/144/1; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR⁹ 313); w SPBJ jako błąd powstały pod wpływem rosyjskim; rusycyzm: *несмотря на (что)* – WSRP; por. nie zważając na (co);*

bieg sprinterski ‘bieg krótkodystansowy’: *Każdy z zawodników musi [...] odbyć [...] biegi sprinterskie [...], biegi 400 i 1500 mtr – 28/220/4; źródła nie notują;*

bilet wejścia ‘bilet wstępu’: *A koszt niewielki, bo zaledwie dwa złote za bilet wejścia – 24/77/3; źródła nie notują;*

⁴ Urbańczyk, 1994, s. 208. Por. też Buttler, Kurkowska, & Satkiewicz, 1982.

⁵ Zob. w powojennej polszczyźnie wileńskiej: Mędelska, 1999, 2000.

⁶ Maksymalnie rozbudowany, „idealny” artykuł hasłowy składa się z następujących elementów: jednostki osobliwej, znaczenia swoistego leksemu (często będącego jej ogólnopolskim odpowiednikiem), ilustracji tekstowej, wcześniejszych – czyli sprzed badanego okresu – poświadczeń pochodzących z terenów północnokresowych, poświadczeń równoległych – czyli zaczerpniętych z innych źródeł – pochodzących z dwudziestolecia międzywojennego, poświadczeń pochodzących z polszczyzny pod zaborem rosyjskim, informacji zaczerpniętych ze słowników definicyjnych języka polskiego, a także z innych źródeł północnokresowych (monografii, artykułów) obejmujących okres późniejszy niż lata międzywojenne. W przypadku, gdy źródłem zmiany jest oddziaływanie obcego systemu językowego, podaje się innojęzyczny odpowiednik (czyli wzorzec) oraz źródło leksykograficzne, potwierdzające pochodzenie danej jednostki.

⁷ „Osobliwe” analizy słownikowe to takie zjawiska językowe wyekscerpowane z „Kurieria Wileńskiego”, które nie mieszczą się w obowiązującej w badanym okresie normie ogólnopolskiej.

⁸ Cyfry oznaczają kolejno: rok wydania gazety, numer, stronę.

⁹ Wykaz stosowanych skrótów znajduje się na końcu artykułu.

cukier kostkowy ‘cukier w kostkach’: [...] *cukier kostkowy (niżej cen rynkowych)* [...] – 27/30/4; źródła nie notują; może pod wpływem ros.: *кыкковой сахар?* (SRJaO – w haśle *кычок*);

cukier mączka ‘cukier puder’: [...] *cukier mączka (puder) dostarczam w partjach wagonowych* [...] – 27/30/4; w SL z odsył. do *faryna*, w SW w znaczn. ‘mączka cukrowa, faryna’ z kwalif. *mało używ.*; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 246: *cukier-mączka* ‘cukier mialki’; w KW jednostka przestarzała¹⁰;

dom poprawy ‘dom poprawczy, poprawczak’: *Bykowski został skazany na 3 lata domu poprawy* – 27/140/3; źródła nie notują;

instytut anatomiczny ‘instytut anatomii’: [...] *z inicjatywy [...] kierownika instytutu anatomicznego [...] odbyła się narada studentów-medyków* [...] – 27/30/2; rusycyzm: *анатомический институт*;

krążek kulturalny ‘kółko kulturalne’: *We wsi Kremianka [...] rozpedzono „krążek kulturalny” korespondentów robotniczo-włościańskich* – 28/270/2; wcześniejszy zapis z Kresów północno-wschodnich w SawP 71 (*krążek* ‘kółko’); rusycyzm: *культурный кружок*;

krótkość: w krótkości ‘zwięźle, lakonicznie’: *Postaram się tutaj w krótkości zreferować działalność stacji* [...] – 33/70/2; w SWil i SW bez kwalif., w SJPD – *daw.*; jednostka przestarzała;

maszynka do pisania ‘maszyna do pisania’: *Wszędzie stukały maszynki do pisania* – 39/290/2; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędPW 159, MędJP-II 509, MędJL 244; rusycyzm: *пишущая машинка* (SRJaO);

mączka mleczna ‘mleko w proszku’: *Mączka mleczna jest najodpowiedniejszym pokarmem dla niemowląt* [...] – 25/119/3; źródła nie notują;

narzędzia moczowe ‘narządy moczowe’: *Doktor D. Zeldowicz – choroby skórne, weneryczne, syfilis i narzędzi moczowych* – 28/10/6; w SWil bez kwalif., w SW – *mało używ.* (w haśle *narząd*); SJPD nie notuje; efemeryda¹¹;

odpaść: odpadła ochota ‘odeszła ochota’: [...] *może nie jednemu odpadnie ochota od krytyki* [...] – 25/90/1; rejestruje SL; w SWil *odpada mię sen, apetyt* jako *przest.*, w SW bez kwalif., w SJPD – *daw.*; w KW jednostka przestarzała;

okazać / okazywać pomoc ‘udzielić / udzielać pomocy’: *Jaką pomoc okazać może Anglia* [...] *w razie wojny?* – 39/90/4 i 39/10/7; [...] *organizacje te* [...] *mogą nadal*

¹⁰ Jednostka przestarzała jest to leksem funkcjonujący niegdyś w języku ogólnopolskim bez ograniczeń, który jednak w badanym okresie w zasadzie wyszedł z użycia. Spotyka się go niekiedy w mowie najstarszego pokolenia, przez najmłodsze nie jest już używany.

¹¹ Efemerydę traktuję jako jednostkę, która funkcjonowała w języku polskim bardzo krótko, przez kilkanaście-kilkadziesiąt lat (głównie właśnie w dwudziestoleciu międzywojennym), po czym wyszła z użycia, zastąpiona przez inne wyrazy. Zarejestrowano ją co najwyżej w jednym lub dwóch słownikach definicyjnych języka polskiego. Nie została jednak poświadczona w nowszych źródłach leksykograficznych.

okazywać pomoc osobom, znajdującym się pod ich opieką – 39/280/2; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w Czark 21 i Łęt 180, równoległe w JoW 77; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 315) oraz okresu tużporozbiorowego (ZawD 33); w SW z kwalif. *непр.*; z powojennej prasy wileńskiej podaje Mędpw 161, Mędpw-II 515; rusycyzm: *оказывать / оказывать помощь* (WSRP);

piwo dubeltowe ‘piwo zawierające więcej alkoholu’: *Polecamy piwo jasne, ciemne i dubeltowe* – 28/80/1; w SL, SWil i SW bez kwalif., w SJPD – *przest.*; w KW jednostka recesywna¹²;

pociąg ratunkowy ‘pociąg sanitarny’: [...] *stale są przygotowywane pociągi ratunkowe w każdej chwili do niesienia pomocy* – 27/140/4; źródła nie notują;

pograniczny zastaw ‘strażnica graniczna’: [...] *na każdy pograniczny zastaw przypada obecnie 10 psów* – 26/1/2; rusycyzm: *пограничная застава* (WSRP – w haśle *застава*);

pokój ordynacyjny ‘gabinet’: [...] *w pokoju ordynacyjnym lekarza [...] aresztowano [...] nieznanego z nazwiska rosjanina* – 25/90/1; w SJPD z kwalif. *przest.*; w KW jednostka recesywna;

popaść w niewolę ‘dostać się do niewoli’: *Baczmь, by [...] nie popaść w niewolę ekonomiczną, jaka nam grozi [...]* – 24/22/1; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 310); rusycyzm: *попасть в плен* (WSRP);

przychodzi do wniosku ‘dochodzić do wniosku’: [...] *autor artykułu przychodzi do wniosków, że [orkiestry wojskowe] powstają z pobudek bojowo – ćwiczebnych [...]* – 25/260/2; [...] *p. J., cytując Nestora, przychodzi do wniosku ogólnego: [...]* – 38/340/3 i 24/133/1; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 310: *przyjść do wniosku*); z powojennej prasy wileńskiej podaje Mędpw-II 527 i Mędpw 166; rusycyzm: *приходить к выводу* (SRJaO);

przychodzi na pamięć ‘przypominać sobie coś’: [...] *panu I. O. „na pamięć przychodzi jedno z arcydzieł dramatycznej literatury europejskiej [...]*” – 25/200/2; z powojennej prasy wileńskiej formę *przyjść na pamięć* podaje Mędpw-II 528; rusycyzm: *приходить на память* (SRJaO – w haśle *память*);

przyczynić straty ‘przyprawić o straty, wyrządzić straty’: [...] *Obliczają, że katastrofy, których ofiarą padły „Nida” [...] i „Kaunas” przyczyniły 2,5 mil. litrów strat [...]* – 39/280/1; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w Łęt 235, równoległe w JoW 77; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 316: *przyczyniać straty*) oraz z okresu tużporozbiorowego (ZawD 39); rusycyzm: *причинить убытки* (WSRP);

¹² Jednostka recesywna jest to element, który w badanym okresie w polszczyźnie etnicznej zaczynał wychodzić z obiegu.

przyjąć udział ‘brać udział’: *W zjeździe przyjęło udział 60-ciu [...] przedstawiciele społeczeństwa litewskiego [...] – 25/100/4 (2 razy); W uniwersytecie przyjmuje czynny udział w [...] organizacji studenckiej – 28/70/1 oraz 24/103/3, 24/113/1, 24/121/1, 28/270/4, 29/190/4, 29/290/4; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w Czark 27 i Łęt 236, równoległe w GraczOR 15; jest też zapis z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 317) oraz z okresu tużporozbiorowego (KraN 74, ZawD 50); SJPD notuje jako *нипорр.*; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJPW 165 i MęđJP-II 527; rusycyzm: *принять участие* (SRJaO);*

przyjście do władzy ‘dojście do władzy’: *Polska demokratyczna [...] składa życzenia [...] z powodu przyjścia do władzy Rządu, który będzie podtrzymywany przez [...] partje lewicowe – 24/1/3; Przyjście do władzy w Anglii konserwatystów [...] – 24/109/1; z powojennej prasy wileńskiej notuje MęđJP-II 527; rusycyzm: *приход к власти* (WSRP);*

przyjść do walki ‘dojść do walki’: *I tu musiało przyjść do walki z władzami ustawodawczymi [...] – 28/1/1; rusycyzm: *прийти к чему* (SRJaO);*

przyjść do głosu ‘dojść do głosu’: *W takich warunkach prędzej czy później musiał przyjść do głosu autokryzm [...] – 24/130/1; Do głosu przychodzi adw. Bajraszewski – 25/80/3; z powojennej prasy wileńskiej rejestruje MęđJP-II 527; rusycyzm: *прийти к чему* (SRJaO);*

przyjść do przekonania ‘dojść do przekonania’: [...] *przyszedłem do przekonania, że lepiej analizować z nim wartość Baczewskiego [...] – 24/20/2; [...] przysłała do przekonania, że jej opieka nad wranglowcami się skończyła – 24/117/2; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 527; rusycyzm: *прийти к убеждению* (WSRP – w haśle *убеждение*);*

przyjść do przytomności ‘odzyskać przytomność’: *Opatrzonego [...] odwieziono [...] do szpitala, gdzie przyszedł on do przytomności dopiero następnego dnia – 29/160/2; rusycyzm: *прийти в чувство (сознание)* – SRJaO;*

przyjść do siebie ‘dojść do siebie’: [...] *Bułgarja od wybuchu wojny światowej nie przyszła jeszcze do siebie – 24/26/1; [Okupacja niemiecka] do tego stopnia wyniszczyła kraj, że dotychczas nie może on przyjść do siebie – 25/280/2 (2 razy); rusycyzm: *прийти в себя* (SRJaO);*

sklep kwiatowy ‘kwaciarnia’: [...] *wydobyli dla nich ze sklepów kwiatowych całe zapasy konwalji, narcyzów [...] – 31/120/2; rusycyzm: *цветочный магазин* (WSRP);*

skład apteczny ‘drogeria’: „*Katol*” [...] *wytěpi doszczętnie w pokoju: tuchy, pchły [...] Żądać we wszystkich składach aptecznych i aptekach – 28/150/4; Chorzy żądajcie we wszystkich aptekach i składach aptecznych ziół leczniczych [...] – 31/160/1 i 39/150/8; w SW bez kwalif., w SJPD z uwagą reg.¹³; regionalizm¹⁴;*

¹³ W haśle *skład*.

¹⁴ Za regionalizmy uznają elementy kwalifikowane w źródłach jako regionalne, bez wskazania jednak konkretnej geografii. Większość z nich należy na pewno lokalizować na Kresach północno-wschodnich. Nie do końca jednak jasna jest ich geneza.

stacja policyjna ‘posterunek policji’: *Na stacji policyjnej tłómaczył się on, że nie zamierzał skrać ubrania [...] – 24/53/4; źródła nie notują;*

świadcstwo metryczne ‘metryka urodzenia’: *Do podania załączone być muszą dowody: obywatelstwa polskiego, wieku (świadcstwo metryczne) [...] – 25/30/3; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 537; rusycyzm: метрическое свидетельство (WSRP);*

towary łokciowe ‘towary dawniej sprzedawane według miary „na łokcie” np. materiały tekstylne’: *[...] ze sklepu [...] skradziono towary łokciowe wart. 1.830 zł – 26/170/4; w SWil i SW bez kwalif., w SJPD – przest. (ale cyt. z „Niwy” 1874 oraz z książki „Handel Krakowa w wiekach średnich [...])”; w KW jednostka recesywna;*

waszeć: z waszecia ‘po szlachecku, po miejsku, nie po chłopsku’: *[...] tu i ówdzie widzi się często z waszecia ubranych, ba 100-procentowych inteligentów [...] – 31/180/2; w SWil i SW bez kwalif., w SJPD z cyt. z W. Łozińskiego (1837–1861) i W. Lasockiego (1837–1919) jako wych. z użycia; w KW jednostka recesywna;*

wiecha graniczna ‘oznakowanie przebiegu granicy państwowej; słup graniczny (?): *[...] żołnierze litewscy wkroczyli na terytorium polskie w zamiarze zniszczenia polskich wiech granicznych – 28/290/3; Silna wichura [...] złamała około 60 wiech granicznych – 30/290/3; wskazanego terminu złożonego źródła nie notują; wiecha w SL m.in.: ‘znak publicznie wywieszony czegokolwiek’; w SWil m.in. jako znak bronny (czyli znak zakazu): ‘tyczka mająca na wierzchu związaną kupkę gałęzi lub snopek słomy, postawiona w zagajniku lub na łące w tym celu, żeby ostrzegała, iż pastwisko w tej części [...] zabronione’; w SW m.in.: ‘znak używany przy pomiarach, żerdź’ z kwalif. mier.; w SJPD: ‘tyka używana w miernictwie do oznaczania odmierzonych gruntów’ – mier.; prawdopodobnie jednostka przestarzała (może nawet archaiczna);*

wieczór dziewczęcy ‘wieczór panieński’: *Wialikaja harełka jest czemś pośrednim pomiędzy zaręczynami a wieczorem dziewczęcym [...] – 35/60/3; w SJPD – przest. (cyt. tylko z E. Orzeszkowej); podobny termin złożony podaje MęđJP-II 541 z powojennej prasy wileńskiej (wieczór dziewiczy); rusycyzm: девичий вечер;*

włożyć obowiązek ‘zobowiązać, polecić, nakazać’: *Delegatura Rządu włożyła obowiązek na p. p. Starostów [...] wydania zarządzeń we własnym zakresie – 25/180/3; w SWil jako fig., w SW bez kwalif., w SJPD – przest.; w KW jednostka recesywna;*

wynieść wyrok ‘wydać wyrok’: *Sąd, po krótkiej naradzie, wyniósł wyrok uniewinniający [...] – 28/280/4; O północy Sąd wyniósł wyrok, uznający Stanisława [...] za winnego żonobójstwa – 28/290/4; rusycyzm: вынести приговор (SRJaO);*

wynosić wrażenie ‘odnosić wrażenie’: *Z przemówień [...] wynosiło się wrażenie, iż obrady toczą się tylko dla autoreklamy [...] – 25/280/5; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 317–318) oraz z okresu tużpóźrozbiorowego (ZawD 55); rusycyzm: выносить впечатление (SRJaO);*

wystawić sobie ‘wyobrazić sobie’: *Można sobie wystawić jak musiał podziwiać [...] skromność Marszałka – minister [...] – 36/130/7; bez kwalif. w SL, SWil i SW, w SJPD – przest.; w KW jednostka recesywna;*

zważać: nie zważając na (co) ‘mimo (czego)’: [...] *zaprowadzę cię do przytułku dla upadłych dziewcząt, nie zważając na to, że [...] krążą po ulicach stróże dobrych obyczajów [...] – 25/280/2; [...] już robił [...] projekty [...] brania ślubu nie zważając na to, co będzie potem – 29/160/3; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w SmuK 54; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 313) oraz z okresu tużporozbiorowego (ZawD 29, KraN 149); rusycyzm: несмотря на (что) – WSRP; zob. nie bacząc na (co).*

Najwięcej analizmów osobliwych napotkanych w KW (12 jednostek, tj. 27%) powtórzyło się w powojennej polszczyźnie wileńskiej. Są to m.in.: *cukier mączka, maszynka do pisania, okazywać pomoc, przychodzić na pamięć, przyjście do władzy, przyjść do głosu, świadectwo metryczne, wieczór dziewczęcy*. Wszystkie znane są też z wileńskiej prasy radzieckiej. Stosunkowo dużą ich część (10 elementów, tj. 23%) notowano w polszczyźnie pod zaborem rosyjskim, m.in.: *nie bacząc na (co), popaść w niewolę, przychodzić do wniosku, przyjąć udział*. Natomiast wcześniej na Kresach północno-wschodnich zarejestrowano tylko 6 jednostek (16%), np.: *krążek kulturalny, okazać pomoc, przyczynić straty, nie zważając na (co)*, równolegle zaś, czyli w źródłach międzywojennych, potwierdzono zaledwie 4 (9%). Geneza sześciu analizmów słownikowych wyekscerpowanych z KW (*bieg sprinterowski, bilet wejścia, dom poprawy, mączka mleczna, pociąg ratunkowy, stacja policyjna*) pozostaje niejasna¹⁵.

Frazeologizmy

W tej grupie znalazły się „społecznie utrwalone połączenia wyrazów wykazujące nieregularność pod jakimś względem”, których znaczenie „nie wynika ze znaczeń komponentów” (Lewicki & Pajdzińska, 2001, s. 315).

Listę wyekscerpowanych specyficznych jednostek frazeologicznych podaję w kolejności alfabetycznej. Osobliwości językowe zostały uporządkowane według pierwszego członu frazeologizmu.

duby smalone ‘brednie’: *Na szpaltach „Kurjera” drukował on stale tzw. „Glosarjusz polityczny” i wypisywał tam istne „duby smalone” [...] – 28/40/4; w SL tylko postać duby ‘baje, bezsensa; duby smalone w SW bez kwalif. (cyt. z A. Mickiewicza),*

¹⁵ Analizy te zostały omówione już wcześniej (zob. Joachimiak-Prażanowska, 2006).

wskazując na ukraińską bądź białoruską genezę rzeczownika *dub* (дуб); por. biał. *смаловы (смаляны) дуб (плесці)*¹⁶ – (FSBM, s. 630); ukrainizm lub białorutenizm;

dura nabita ‘głupia kobieta’: *Kłamię ten włóczyki, ta ulicznica!* [...] *Też gadanie! Dura nabita i bezwstydnica* – 33/200/4; rusycyzm: *набитая дура* (TSRJa);

ruszać się jak mucha w śmietanie ‘ruszać się jak mucha w smole’: *W [wadze] ciężkiej Blum, ruszając się po ringu jak mucha w śmietanie wywalczył wynik remisowy* [...] – 39/30/2; źródła nie notują;

wyjątek: za wyjątkiem ‘z wyjątkiem’: [...] *wszelkie spory za wyjątkiem terytorialnych [...] będą rozstrzygane na drodze arbitrażu [...]* – 25/20/2; [...] *pod adresem magistratu żadnych zarzutów nie czynię za wyjątkiem jednego:* [...] – 29/260/3 (2 razy) oraz 25/100/2, 28/90/4, 29/60/2, 39/300/5; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w Czar 41 i Łęt 347; jest też zapis z polszczyzny pod zaborem rosyjskim (KarR 314–315) oraz z okresu tużporozbiorowego (ZawD 56); rusycyzm: *за исключением* (WSRP – w haśle *исключение*).

Cytaty

W tej grupie umieszczono zarówno cytaty właściwe, czyli takie jednostki, wplecione w tekst, których postać fonetyczna lub forma gramatyczna zdradzają obce pochodzenie, oraz jednostki osobliwe ujęte przez redaktorów KW w cudzysłów, mający sygnalizować ich obcość i – zarazem – świadome posłużenie się nimi.

Analizy słownikowe

istienno russkij ‘prawdziwie ruski’: [...] *chodzi [...] o to, aby mogły Słowian VIII–XIII wieku [...] nazywać mogiłami ruskimi, bo tu była Ruś, bo tu dodajmy: „istienno russkij kraj”* – 38/340/3; postać *istinno-rosyjski* notowano wcześniej w polszczyźnie pod zaborem rosyjskim (KarR 291); por. też zapis w SGW: *istinny* ‘Rosjanin’; rusycyzm: *истинно русский* (OSRJa);

kredit biuro ‘biuro kredytowe’: *„Kredit biuro” stosowało przymus* – 38/10/6; rusycyzm: *кредитбюро* (skrót od *кредитное бюро*);

kruhląja sirata ‘pełna sierota’: *Chłop w pewnej chwili wskazuje kilkunastoletniego chłopca, biegnącego po drugiej stronie ulicy: – Ot, panoczku, kruhląja sirata* [...] – 37/310/6; białorutenizm (ze względu na postać fonetyczną): *круглая сирата* (TSBLM);

¹⁶ Jednakże kwestia rzeczywistego pochodzenia tego frazeologizmu nie jest do końca jasna. W słownikach mamy sprzeczne informacje, np. SFJP notuje z kwalif. *daw.*, PSWP – *ros.*, SWJP – *rus.*

osobyj post ‘warta szczególna’: [Oficer sowiecki] *pełnił podobno funkcje komentanta „osobawo posta” w Krajsku – 25/190/4; rusycyzm: особый пост;*

pieresylny punkt ‘budynek przeznaczony na postój i nocleg dla osób kierowanych pod konwojem na zesłanie’: [...] *wydał rozkaz dozorcóm [...] by pozwolono nam wychodzić poza obręb „pieresylnego punktu” [...] – 35/250/7; rusycyzm: пересыльный пункт (WSRP);*

premier ministrów ‘premier rządu’: [...] *premier ministrów [...] miał dłuższą konferencję z min. sprawiedliwości [...] – 25/160/1; rusycyzm: премьер-министр (SRJaO);*

wychodnoj dzień ‘dzień wolny od pracy’: *Tak nie biurokratycznego podejścia do sprawy – przyjęcia w „wychodnoj dzień” – nie oczekiwałem – 38/10/5; rusycyzm: выходной день (SRJaO).*

Tylko jeden analityzm z KW zanotowano w polszczyźnie pod zaborem rosyjskim: *istienno russkij*. Pozostałych – w innych źródłach niż KW – nie zarejestrowano¹⁷.

Frazeologizmy

szut gorochowyj ‘błazen’: [...] *ukazał się w numerze „Prawdy” z 26 b.m. [artykuł] p.n. „Szut gorochowyj na stanowisku premiera” – 39/280/1; szut ‘zartowniś’ podaje SokG 120 z XVII-wiecznych Kresów północno-wschodnich (jako rutenizm, słabo zadomowiony w polszczyźnie wyraz-cytat przejęty bez przekształceń); rusycyzm: шут гороховый (SRJaO).*

Podsumowanie

Z KW wyekscerpowano łącznie 50 analityzmów słownikowych (w tym 7 cytatów) i 5 frazeologizmów (w tym 1 cytat).

Wśród osobliwych analityzmów dominują rusycyzmy: 31 jednostek (np. *okazać pomoc, przychodzić do wniosku, przyczynić straty, wynosić wrażenie, nie zważając na (co)*). Stosunkowo licznie reprezentowane jest starsze słownictwo ogólnopolskie: 10 jednostek. Sześć spośród nich to elementy recesywne (np. *piwo dubeltowe, pokój ordynacyjny, towary łokciowe*), 4 leksemy należą zaś do leksyki przestarzałej. W badanej gazecie napotkano 1 jednostkę efemeryczną (*narzędzia moczowe*) oraz 1 regionalizm (*skład apteczny*).

¹⁷ Możliwe jest, że wyrażenia te zostały zarejestrowane przez innych badaczy, ale w przejranych przeze mnie źródłach nie znalazły one potwierdzenia.

W KW wystąpiło także 5 osobliwych frazeologizmów. Ich geneza przedstawia się następująco: 3 rusycyzmy, 1 ukrainizm lub białorutenizm (*duby smalone*), 1 frazeologizm (*ruszać się jak mucha w śmietanie*) o niejasnym pochodzeniu.

Osobną, nieliczną grupę, stanowią tzw. cytaty. Wśród analizy – cytatów mamy 6 rusycyzmów (*istienno ruskij, kredyt biuro, osobyj post, pieresylny punkt, premier ministrow, wychodnoj dzień*). W obcej postaci fonetyczno-gramatycznej zarejestrowano też 1 białorutenizm (*kruhlaja sirata*). Jedyny osobliwy frazeologizm, który jest rusycyzmem (*szut gorochowyj*) notowany był wcześniej na Kresach północno-wschodnich. Wyekscerpowane z KW cytaty wystąpiły w badanej gazecie tylko jeden raz.

Frekwencja tekstowa wszystkich zgromadzonych osobliwości była niewielka i wynosiła łącznie 81 wystąpień. Większość, 43 jednostki, pojawiła się tylko raz, 1 analizm: *przyjąc udział* wystąpił 9 razy. Z lat 20. mamy łącznie 60 poświadczeń, z lat 30. – 21. Zatem w czwartym dziesięcioleciu XX w. redaktorzy KW posługiwali się osobliwymi wieloelementowymi jednostkami leksykalnymi znacznie rzadziej niż w trzecim.

Po uwzględnieniu pewnej dysproporcji w objętości analizowanych tekstów (6 roczników z lat 20. wobec 10 z lat 30.) można stwierdzić, że w drugim dziesięcioleciu okresu międzywojennego język redaktorów KW był nieco mniej nasycony osobliwościami niż w pierwszych latach po I wojnie światowej. Mógł to być – słaby jeszcze – efekt zbliżenia Wileńszczyzny z Polską etniczną w granicach jednego państwa.

Skróty słowników

- FSBM – Лепешаў, І. Я., (1993). Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы, т. 1–2, Мінск.
- PSWP – Zgólkowa, H. (red.), (1994–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.
- OSRJa – Лопатин, В. В. (отв. ред.), (1991). Орфографический словарь русского языка, Москва.
- SFJP – Skorupka, S., (1993). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- SGW – Wiczorkiewicz, B., (1966). *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa.
- SJPD – Doroszewski, W. (red.), (1958–1968). *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa.
- SL – Linde, S. B., (1807–1814). *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.
- SPBJ – Słoński, S., (1947). *Słownik polskich błędów językowych*, Warszawa.
- SRJaO – Ожегов, С. И., (1990). Словарь русского языка, Москва.
- SW – Karłowicz, J., Kryński, A. A., Niedźwiedzki, W., (1900–1927). *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa.
- SWil – Zdanowicz, A. i in., (1861). *Słownik języka polskiego*, Wilno.

- SWJP – Dunaj, B. (red.), (1998). *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- TSBLM – Суднік, М. Р., Крыўко, М. Н. (рэд.), (1996). *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, Мнск.
- TSRJa – Ушаков Д. Н. (ред.), (1935–1940). *Толковый словарь русского языка*, т. 1–4, Москва
- WSRP – Mirowicz, A., Dulewiczowa, I., Grek-Pabisowa, I., Maryniakowa, I., (2001). *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1–2, Warszawa.

Skróty bibliograficzne

- Czar – Czarkowski, L., (1996). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*, wyd. II uzup., Wilno.
- Czark – Czarkowski, L., (1909). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*. Wilno.
- GraczOR – Graczykowska, T., (1999). *O regionalizmach leksykalnych w kowieńskim tygodniku „Chata Rodzinna”*, Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. *Studia Filologiczne* 45, *Filologia Rosyjska* 19, (s. 5–20). Bydgoszcz..
- JoW – Joachimiak, J., (1997). *Wileńskie słownictwo regionalne w dwudziestoleciu międzywojennym (na materiale prasy z lat 1920–1927)*. W: E. Fryska, J. Mędelska (red.), *Kilka rozpraw filologicznych* (s. 65–82). Bydgoszcz.
- KarR – Karaś, H., (1996). *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*. Warszawa.
- KraN – Krasnowolski, A., (1920). *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim*, wyd. IV. Warszawa.
- Łęt – Łętowski, A., (1915). *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*. Wilno.
- MędJL – Mędelska, J., (1993). *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*. Bydgoszcz.
- MędJP-II – Mędelska, J., (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*. t. II. *Lata 1945–1959*. Bydgoszcz.
- MędPW – Mędelska, J., (1999). *Język „Prawdy Wileńskiej”. Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*. Bydgoszcz.
- SawP – Sawaniewska-Mochowa, Z., (1990). *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej*. *Słownictwo*. Warszawa.
- SmułK – Smułkowa, E. (oprac.), Karłowicz, J., (1984). *Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. III, (s. 33–81). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- SokG – Sokólska, U., (1996). *Głos w sprawie XVII-wiecznej polszczyzny północnokresowej*. W: E. Feliksiak, B. Nowowiejski (red.), *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach*, t. III. *Polshczyzna kresowa* (s. 93–124). Białystok.
- ZawD – Zawiliński, R., (1992). *Dykcjonarz polski*. Kraków.

Bibliografia

- Buttler, D., Kurkowska, H., & Satkiewicz, H. (1982). *Kultura języka polskiego: zagadnienia poprawności leksykalnej* (T. 2). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Czarkowski, L. (1909). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów* [Czark]. Wilno.
- Czarkowski, L. (1996). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów* [Czar] (2. wyd. uzup.). Wilno.
- Doroszewski, W. (Red.). (1958–1968). *Słownik języka polskiego* [SJPD] (T. 1–10). Warszawa.
- Dunaj, B. (Red.). (1998). *Słownik współczesnego języka polskiego* [SWJP] (T. 1–2). Warszawa.
- Graczykowska, T. (1999). O regionalizmach leksykalnych w kowieńskim tygodniku „Chata Rodzinna” [GraczOR]. *Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne* 45, *Filologia Rosyjska* 19, 5–20.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: polszczyzna pisana*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Joachimiak, J. (1997). Wileńskie słownictwo regionalne w dwudziestoleciu międzywojennym (na materiale prasy z lat 1920–1927) [JoW]. W E. Fryska & J. Mędelska (Red.), *Kilka rozpraw filologicznych* (ss. 65–82). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Joachimiak-Prażanowska, J. (2006). Leksyka osobliwa, nigdzie – poza „Kurierem Wileńskim” – nienotowana. *Linguistica Bidgostiana*, 3, 98–105.
- Karaś, H. (1996). *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów* [KarR]. Warszawa: Elipsa.
- Karaś, H. (2002). *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa; Puńsk: Auśra.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Warszawa: nakł. prenumeratorów i kasy im. Mianowskiego.
- Kijuć, W. (1992). Rzeczywistość i mity polsko-litewskie. *Zeszyty Historyczne* (Paryż), (101), 83–89.
- Kosman, M. (1992). *Orzeł i Pogoń: z dziejów polsko-litewskich XIV –XX wieku*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Krasnowolski, A. (1920). *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim* [KraN] (4. wyd.). Warszawa: M. Arct.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lewicki, A. M., & Pajdzińska, A. (2001). Frazeologia. W J. Bartmiński (Red.), *Współczesny język polski* (ss. 315–333). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Linde, S. B. (1807–1814). *Słownik języka polskiego* [SL] (T. 1–6). Warszawa.
- Łętowski, A. (1915). *Błędy nasze: rzecz o czystości języka polskiego na Litwie* [Łęt]. Wilno: nakł. Księgarni Józefa Zawadzkiego.
- Łossowski, P. (1991). Historia i polityka: o sporach polsko-litewskich. *Więź*, (10 (396)), 6–27.
- Łossowski, P. (1992). Jak to było z ustaleniem granicy polsko-litewskiej? *Goniec Kresowy*, (11), 5.

- Masoń, I. (2001). *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*. Warszawa: Elipsa.
- Mędelska, J. (1993). *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku* [Mędl]. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (1999). *Język „Prawdy Wileńskiej”: północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny* [MędlPW]. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* [MędlJP-II] (T. 2: *Lata 1945–1959*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (T. 3: *Lata 1960–1979*; Cz. 2: *Słownictwo, wyrazy*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Mirowicz, A., Dulewiczowa, I., Grek-Pabisowa, I., & Maryniakowa, I. (2001). *Wielki słownik rosyjsko-polski* [WSRP] (T. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Nitsch, K. (1925). Język polski na Wileńszczyźnie. *Przegląd Współczesny*, (33), 25–32.
- Pawlikowski, M. K. (1946). *Sumienie Polski: rzecz o Wilnie i Kraju Wileńskim*. Londyn: Związek Ziem Północno-Wschodnich R. P.
- Sawanińska-Mochowa, Z. (1990). *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej: słownictwo* [SawP]. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skorupka, S. (1993). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJP] (T. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Słowski, S. (1947). *Słownik polskich błędów językowych* [SPBJ]. Warszawa: Czytelnik.
- Smułkowa, E. (oprac.), & Karłowicz, J. (1984). Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburgczyń [SmułK]. W J. Rieger & W. Werenicz (Red.), *Studia nad polszczyzną kresową* (T. 3, ss. 33–81). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sokółska, U. (1996). Głos w sprawie XVII-wiecznej polszczyzny północnokresowej [SokG]. W E. Feliksiak & B. Nowowiejski (Red.), *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach* (T. 3: *Polshczyzna kresowa*, ss. 93–124). Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział Białostocki; Zakład Teorii i Antropologii Literatury w Instytucie Filologii Polskiej, Filia Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.
- Sykulski, J. (1935/1936). Spostrzeżenia nad błędami językowymi młodzieży szkolnej w Słoniem. *Poradnik Językowy*, (1), 9–11.
- Szwed, J. (1931). *Mów poprawnie!: słownik błędów językowych*. Wilno: Towarzystwo Wydawnicze „Pogoń”.
- Turska, H. (1930). Język polski na Wileńszczyźnie. W H. Turska (Red.), *Wilno i Ziemia Wileńska* (T. 1, ss. 219–225). Wilno.
- Urbanczyk, S. (1994). *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Wieczorkiewicz, B. (1966). *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku* [SGW]. Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zasztowt, L. (1997). *Kresy 1832–1864: szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN.
- Zawiliński, R. (1992). *Dykcjonarz polski* [ZawD]. Kraków.
- Zdanowicz, A. i in. (1861). *Słownik języka polskiego* [SWil]. Wilno: M. Orgelbrand.
- Zgólkowa, H. (Red.). (1994/2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* [PSWP] (T. 1–50). Poznań: Kurpisz.
- Zielińska, A. (2002). *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej: studium socjolingwistyczne*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Лепешаў, І. Я. (1993). *Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы* [FSBM] (T. 1–2). Мінск: Беларуская энцыклапедыя.
- Лопатин, В. В. (Red.). (1991). *Орфографический словарь русского языка* [OSRJa]. Москва.
- Ожегов, С. И. (1990). *Словарь русского языка* [SRJaO]. Москва: Русский язык.
- Суднік, М. Р., & Крыўко, М. Н. (Red.). (1996). *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* [TSBLM]. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя.
- Ушаков, Д. Н. (Red.). (1935–1940). *Толковый словарь русского языка* [TSRJa] (T. 1–4). Москва.

Bibliography (transliteration)

- Buttler, D., Kurkowska, H., & Satkiewicz, H. (1982). *Kultura języka polskiego: zagadnienia poprawności leksykalnej* (Vol. 2). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Czarkowski, L. (1909). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów* [Czark]. Wilno.
- Czarkowski, L. (1996). *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów* [Czar] (2nd ed. uzup.). Wilno.
- Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1968). *Słownik języka polskiego* [SJPD] (Vols. 1–10). Warszawa.
- Dunaj, B. (Ed.). (1998). *Słownik współczesnego języka polskiego* [SWJP] (Vols. 1–2). Warszawa.
- Graczykowska, T. (1999). O regionalizmach leksykalnych w kowieńskim tygodniku „Chata Rodzinna” [GraczOR]. *Zeszyty Naukowe WSP W Bydgoszczy. Studia Filologiczne 45, Filologia Rosyjska 19*, 5–20.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: polszczyzna pisana*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Joachimiak, J. (1997). Wileńskie słownictwo regionalne w dwudziestoleciu międzywojennym (na materiale prasy z lat 1920–1927) [JoW]. In E. Fryska & J. Mędelska (Eds.), *Kilka rozpraw filologicznych* (pp. 65–82). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.

- Joachimiak-Prażanowska, J. (2006). Leksyka osobliwa, nigdzie – poza „Kurierem Wileńskim” – nienotowana. *Linguistica Bidgostiana*, 3, 98–105.
- Karaś, H. (1996). *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów* [KarR]. Warszawa: Elipsa.
- Karaś, H. (2002). *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa; Puńsk: Auśra.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vols. 1–8). Warszawa: nakł. prenumeratorów i kasy im. Mianowskiego.
- Kijuć, W. (1992). Rzeczywistość i mity polsko-litewskie. *Zeszyty Historyczne* (Paryż), (101), 83–89.
- Kosman, M. (1992). *Orzeł i Pogoń: z dziejów polsko-litewskich XIV–XX wieku*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Krasnowolski, A. (1920). *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim* [KraN] (4th ed.). Warszawa: M. Arct.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lepeshaŭ, I. IA. (1993). *Frazealahichny sloŭnik belarускай movy* [FSBM] (Vols. 1–2). Minsk: Belarускаia eńsyklopedyia.
- Lewicki, A. M., & Pajdzińska, A. (2001). Frazeologia. In J. Bartmiński (Ed.), *Współczesny język polski* (pp. 315–333). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Linde, S. B. (1807/1814). *Słownik języka polskiego* [SL] (Vols. 1–6). Warszawa.
- Lopatın, V. V. (Ed.). (1991). *Orfograficheskii slovar' russkogo iazyka* [OSRJa]. Moskva.
- Łętowski, A. (1915). *Błędy nasze: rzecz o czystości języka polskiego na Litwie* [Łęt]. Wilno: nakł. Księgarni Józefa Zawadzkiego.
- Łossowski, P. (1991). Historia i polityka: o sporach polsko-litewskich. *Więź*, (10 (396)), 6–27.
- Łossowski, P. (1992). Jak to było z ustaleniem granicy polsko-litewskiej? *Goniec Kresowy*, (11), 5.
- Masojć, I. (2001). *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*. Warszawa: Elipsa.
- Mędelska, J. (1993). *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku* [MędJL]. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (1999). *Język „Prawdy Wileńskiej”: północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny* [MędPW]. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* [MędJP-II] (Vol. 2: *Lata 1945–1959*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Mędelska, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (Vol. 3: *Lata 1960–1979; Cz. 2: Słownictwo, wyrazy*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Mirowicz, A., Dulewiczowa, I., Grek-Pabisowa, I., & Maryniakowa, I. (2001). *Wielki słownik rosyjsko-polski* [WSRP] (Vols. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Nitsch, K. (1925). Język polski na Wileńszczyźnie. *Przegląd Współczesny*, (33), 25–32.

- Ozhegov, S. I. (1990). *Slovar' russkogo iazyka* [SRJaO]. Moskwa: Russkii iazyk.
- Pawlikowski, M. K. (1946). *Sumienie Polski: rzecz o Wilnie i Kraju Wileńskim*. Londyn: Związek Ziem Północno-Wschodnich R.P.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1990). *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej: słownictwo* [SawP]. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skorupka, S. (1993). *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [SFJP] (Vols. 1–2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Słoński, S. (1947). *Słownik polskich błędów językowych* [SPBJ]. Warszawa: Czytelnik.
- Smułkowa, E. (oprac.), & Karłowicz, J. (1984). Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburgszczyzan [SmułK]. In J. Rieger & W. Werenicz (Eds.), *Studia nad polszczyzną kresową* (Vol. 3, pp. 33–81). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sokółska, U. (1996). Głos w sprawie XVII-wiecznej polszczyzny północnokresowej [SokG]. In E. Feliksiak & B. Nowowiejski (Eds.), *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach* (Vol. 3: *Polshczyzna kresowa*, pp. 93–124). Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział Białostocki; Zakład Teorii i Antropologii Literatury w Instytucie Filologii Polskiej, Filia Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.
- Sudnik, M. R., & Kryŭko, M. N. (Eds.). (1996). *Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaŭ movy* [TSBLM]. Minsk: Belaruskaja ěnсыkłapedyja.
- Sykulski, J. (1935/1936). Spostrzeżenia nad błędami językowymi młodzieży szkolnej w Słoniemiu. *Poradnik Językowy*, (1), 9–11.
- Szwed, J. (1931). *Mów poprawnie!: słownik błędów językowych*. Wilno: Towarzystwo Wydawnicze „Pogoń”.
- Turska, H. (1930). Język polski na Wileńszczyźnie. In H. Turska (Ed.), *Wilno i Ziemia Wileńska* (Vol. 1, pp. 219–225). Wilno.
- Urbańczyk, S. (1994). *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ushakov, D. N. (Ed.). (1935–1940). *Tolkovyj slovar' russkogo iazyka* [TSRJa] (Vols. 1–4). Moskwa.
- Wieczorkiewicz, B. (1966). *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku* [SGW]. Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zasztowt, L. (1997). *Kresy 1832–1864: szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN.
- Zawiliński, R. (1992). *Dykcjonarz polski* [ZawD]. Kraków.
- Zdanowicz, A. i in. (1861). *Słownik języka polskiego* [SWil]. Wilno: M. Orgelbrand.
- Zgółkowska, H. (Ed.). (1994–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* [PSWP] (Vols. 1–50). Poznań: Kurpisz.
- Zielińska, A. (2002). *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej: studium socjolingwistyczne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono osobliwe analityzmy słownikowe i frazeologizmy funkcjonujące w polszczyźnie „Kuriera Wileńskiego” w dwudziestolecium międzywojennym.

Z badanej gazety wyekscerpowano łącznie 50 analityzmów słownikowych (w tym 7 cytatów) i 5 frazeologizmów (w tym 1 cytat).

W grupie osobliwych analityzmów dominują rusycyzmy: 31 jednostek. Stosunkowo licznie reprezentowane jest starsze słownictwo ogólnopolskie: 10 jednostek. Sześć spośród nich to elementy recesywne, 4 leksemy należą zaś do leksyki przestarzałej. W badanym dzienniku napotkano 1 jednostkę efemeryczną (*narzędzia moczowe*) oraz 1 regionalizm (*skład apteczny*).

Geneza 5 osobliwych frazeologizmów wynotowanych z KW przedstawia się następująco: 3 rusycyzmy, 1 ukrainizm lub białorutenizm (*duby smalone*), 1 frazeologizm o niejasnym pochodzeniu (*ruszać się jak mucha w śmietanie*).

Frekwencja tekstowa wszystkich zgromadzonych osobliwych jednostek leksykalnych była niewielka i wynosiła łącznie 81 wystąpienie.

Jak wykazała analiza, w drugim dziesięcioleciu okresu międzywojennego język redaktorów KW był nieco mniej nasycony osobliwościami niż w pierwszych latach po I wojnie światowej. Mógł to być – słaby jeszcze – efekt zbliżenia Wileńszczyzny z Polską etniczną w granicach jednego państwa.

Słowa kluczowe: frazeologizmy; analityzmy słownikowe; Wileńszczyzna

Specific dictionary analytisms and idiomatic phrases in the Polish interwar Vilnius press (on the basis of the *Kurier Wileński*)

Summary

This article presents specific dictionary analytisms and idiomatic phrases used in the Polish language of *Kurier Wileński* in the interwar period.

I have found 50 dictionary analytisms (7 citations included) and 5 idioms (1 citation included).

Amongst specific analytisms the Russicisms dominate: 31 items. Older Polish vocabulary creates a large group: 10 items. Six out of these phrases stand for recessive elements, four – are a part of obsolete lexis. One ephemeral unit (*narzędzia moczowe*) and one regionalism (*skład apteczny*) have appeared.

The genesis of 5 unique idiomatic phrases excerpted from *Kurier Wileński* is shown in a following way: 3 Russicisms, 1 Ukrainian or Bielarussian borrowing (*duby smalone*), 1 idiomatic phrase of an unknown origin (*ruszać się jak mucha w śmietanie*).

The textual frequency of appearance of all the collected peculiar lexical phenomena was in total 81 examples.

As the analysis denoted, in the second decade of the period between the Wars the language of the editors of *Kurier Wileński* was less saturated with uniqueness than in the first ten years after the First World War. It could be – yet in the weak form – the result of contact of the Vilnius Region with ethnic Poland lands within one country.

Keywords: idiomatic phrases; dictionary analytisms; Vilnius Region